

РЕЦЕНЗИЯ

на научните постижения и публикации
на доц. Димитър Милчев Вацов

за конкурса за академичната длъжност **професор**
в професионално направление 2.3. Философия (съвременни философски учения)

Рецензент: доц. д-р Дарин Тенев,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Предоставените от кандидата във връзка с конкурса публикации включват две монографии и тридесет и три други текста, сред които двадесет и пет научни студии и статии, както и предговори и следговори на научни издания, чиято задъбоченост и чийто обем силно надхвърлят обикновено приписваната на подобни паратекстове задача. За конкурса са приложени и продуктите на научно-редакторската работа на доц. Д. Вацов, които са не по-малко впечатляващи и включват съставителства на много броеве на научни списания, създаване на научна поредица към издателство Изток-Запад и др. Кандидатът е ръководил и участвал в многобройни научни проекти, голяма част от които международни, представял е многобройни доклади на национални и международни конференции. За последните десет години е разработил над двадесет самостоятелни лекционни курса в Нов български университет. Тези впечатляващи количествените показатели, които сами по себе си дават повече от достатъчно основание да се препоръча на научното жури да присъди на Димитър Вацов академичната длъжност „професор“, обаче не могат да разкрият приносния начин, по който кандидатът се включва и винаги се е включвал активно в живота не само на философската, а и изобщо на хуманитарната общност в България, вдигайки цялостното ниво на хуманитаристиката и спомагайки за задълбочено и нетривиално формулиране и осмисляне на философски, социални и други проблеми. Зад тази активност стои една философска позиция, която количествените показатели също не показват, философска позиция, чиято оригиналност и значимост, вярвам, тепърва ще бъде повод за преначертаване на самото философско поле в България, едно преначертаване, което вече е започнало.

В настоящата рецензия ще предложа реконструкция на философската мисъл на кандидата, като се фокусирам повече върху публикациите, предоставени за конкурса, и в частност върху най-новата му монография *Това е истина!*, публикувана в самия край на 2016. Това е неговата четвърта самостоятелна книга и поредна крачка в развиването на онова, което може без колебание да се нарече негов философски проект, започнал преди близо петнадесет години с *Онтология на утвърждаването* (София, 2003). Рядко ставаме свидетели на толкова плътно и консистентно разгръщане на оригинални философски идеи – и става дума за изключителност не само в български контекст. Новата книга на Вацов е продължение на вече набелязани насоки в досегашната му работа, но същевременно е и нещо много повече, тя е дръзка и голяма крачка в територията на огромната тема за истината, където в последните десетилетия все по-рядко философи се осмеляват да навлизат.

Това съвсем не означава, че досега проблемът за истината не е бил във фокуса на разсъжденията на Вацов. Напротив. Той е поставен още в първата му книга и още там е мислен през критика на кореспондентната традиция в посоката на съвместно напасване

на думи и неща към актуалността. „Следователно „съответствието“, което тук се опитвам да отстоявам, тече в посока, точно противоположна на тази в традиционното понятие: не сега-ставащото трябва да бъде напасвано към вече приетото, а напротив – вече приетото към сега-ставащото.“ (*Онтология на утвърждаването*, с. 289). В *Онтология на утвърждаването* тази особена перспектива към истината е наречена „обратно *adequatio*“. Няколко години по-късно, в *Опити върху властта и истината* (2009) Вацов, вече недоволен от по-ранния си опит, който според него е „останал по-скоро на интуитивно ниво“ (монография 1 в списъка с публикациите, с. 197), обръща специално внимание на ролята на темпоралността при мисленето на истината, като проследява *деактуализирането* на „изказването, за чиято истинност се произнасяме“, което предполага „*темпорално разцепване*“ между миналото и актуалността, „която винаги на практика излиза в метапозиция спрямо миналото, за да го санкционира“ (пак там, 197-198).

Може да се каже обаче, че до *Това е истина!* проблематизирането на истината е било винаги подчинено на друг притегателен център – една аналитика на действеността на действието, на перформативността и т.н. Така например, когато трябва да задълбочи философската перспектива, стояща зад *Опити върху властта и истината*, Вацов се обръща към ключови проблеми на теорията на речевите актове с критическо подемане на Жак Дерида и Джудит Бътлър (публикация 13) и в остър спор с Джон Сърл и Юрген Хабермас (публикация 12), за да покаже как на „нивото на непосредствената афирмативност на речевите актове“, което е „базисно ниво на езиковите взаимодействия“, имаме слепване „на знак, значение и референт в едно“ (публикация 12, с. 267). От тази гледна точка казането за нещо, че е истина, е спомагало да се покаже, веднъж, как действа перформативността, и, втори път, как това действие може да произвежда миналото като образец. Огрубено казано, аналитиката на истината е била подчинена на аналитиката на перформативността.

Бърз поглед към публикациите на Вацов би потвърдил усещането, че друго, а не истината, е било водещо във философската му работа. Съвсем опростено ще проследя тази впечатляваща траектория. В *Онтология на утвърждаването* акцентът е върху действеността на действието. Тук основното предложение е да се откажем от всякакви трансценденталистки патерици, които се опитват през предварително дадени рамки да предопределят актуално случващото се. Тези рамки ще се мислят като условия на възможност за действието. Срещу тази трансценденталистка традиция, възвеждаща към Аристотел и древногръцката философия, която посредством понятия като основание, същност, възможност и др. винаги ще е предпоставяла някакво условие зад актуалността, Вацов настоява на това, че липсва каквато и да е предзададеност и че, обратно, „действието е онова, което произвежда същност, но действаването или произвеждането не е контролируемо през резултата, през същността.“ (*Онтология на утвърждаването*, с. 139) Тъкмо това обяснява и обръщането към Ницше и перспективизма на интерпретациите като отказ от идеални, всевалидни положения, отвъд каквато и да е актуалност, но този перспективизъм е онтологизиран – анализът на утвърдителната сила е довел до нова онтология.

Тежката философска машина от първата книга е насочена в *Свобода и признаване* (2006) към социологически и културологически релевантни въпроси през пряка конфронтация с Юрген Хабермас, Аксел Хонет и Чарлс Тейлър. Тъкмо през тези въпроси мислителят развива идеята за действеността на актуално действащата сила като винаги вписана в актуално и множествено взаимодействие, което позволява *консолидация на сили* и „висока степен на интерактивна стабилизация и обективация“ под формата на съгласие или консенсус (*Свобода и признаване*, с. 210).

Тази консолидация може да действа като „интерактивна корекция на перспективността на интерпретациите“ (пак там, с. 208). С това онтологичната проблематика остава на заден план, но философията на Вацов се отваря като методология за частни изследвания в областта на хуманитарните и социалните науки, свързани с ролята на институциите, на политическото действие, на идентичността, на властта.

Опити върху властта и истината подема истината и властта като теми за философското размишление, за да покаже как зад перформативния характер на казването на истината се крие въпроса за властта в актуалните взаимодействия. Отвъд превърналото се в клише след Фуко сдвояване на власт и дискурс Вацов показва от перспективата на непредзададената действителност на действието мястото на една „независима от външни условия и контексти собствена и позитивна микровласт“ (монография 1, с. 175). Понятието за микровласт води отгук насетне Вацов към преосмисляне на въпроса за суверенността, насилието и утвърдителното политическо действие в актуалната ситуация. (Вж. публикации 12, 13 и 28) Другата страна на изследванията, които следват книгата от 2009 вече беше спомената – това е аналитиката на перформативността.

И така, може да се каже, че дълго време доколкото се занимава с истината Вацов я разглежда не толкова като самостоятелен проблем, колкото като шанс да развие мисълта си по оста, представена от понятията действителност-актуалност-перформативност-власт. В *Това е истина!* нещата се обръщат – сега внимателно разгръщаните анализи на перформативността, на темпоралността и т.н. са подчинени на мисленето на истината и на това какво правим, когато казваме, че нещо е истина. Тук проблемът за деактуализацията при перформатива „Това е истина!“, посочен още в ранните работи, е разслоен и анализиран в дълбочина с всички парадоксални следствия и неочаквани резултати, до които това води. Но перформативният анализ, проведен в посоката, зададена особено ясно с текстовете от 2010 г. (публикации 12 и 13), заема само първата половина на новото изследване. Във втората философията се връща към онтологическата проблематика (която е стояла по-скоро в сянка след *Онтология на утвърждаването*), за да очертае – нищо по-малко – една онтология на истината.

Какви са основните ходове в *Това е истина!*? На първо място, като изхожда от анализ на казването, че нещо е истина, във всекидневен, научен, религиозен и т.н. контекст, Вацов посочва, че това казване е сходно на първо място с даването на *отчет*, и на второ – с даването на *заповед*. Близост с всекидневното даване на отчет, както е описано от Харви Сакс, се вижда от наличието на трите функции на отчета при перформатива „Това е истина!“. „(1) избягване на възникнала криза (2) чрез обективация (3) с цел по-нататъшно съгласуване на действието.“ (монография 2, с. 28). Разликата от обикновеното, всекидневно даване на отчет, е, че при казването, че нещо е истина, има момент на форсиране, така че да кажеш истината „е като да дадеш пределен – сякаш окончателен – отчет“ (пак там, с. 30). Думата „сякаш“ в приведения цитат не е излишно застраховане, а указва към това, че никой отчет не може да бъде окончателен, най-малкото поради факта, че трябва да бъде реактуализиран отново и отново. Но казването, че нещо е истина, е също и като заповед, защото то „изисква нещото, обявено за „истинно“, да бъде взето като образец, модел, правило, парадигма – то и само то трябва да бъде повтаряно по-нататък, винаги по същия начин.“ (пак там, с. 43) Има едно „трябва“, едно изискване да се повтаря същото по същия начин, което натоварва изказването „Това е истина!“ с илокутивната сила на заповед. За разлика от обикновените заповеди обаче, при този перформатив ще има многопластова деконтекстуализация – докато заповедите най-често препращат към едно тук и сега и са свързани с това кой и от каква позиция говори, при „Това е истина!“ най-често има

откъсване от конкретната ситуация и от това кой говори, защото ако е истина, то ще е истина независимо кой и къде го казва.

Да се тръгне от казването „Това е истина!“ като перформатив, когато започваме да мислим за истината, е методологически необходимо, ако искаме да избегнем метафизическите спекулации и да имаме проверимост на данните за анализ. Този методологически ход в същото време помага да се забележи, че като перформатив такова изказване има всеки път своите контексти, в които функционира и при които то е успешно или неуспешно. (Защото, очевидно, понякога настояването за нещо, че е истина, не бива прието, но това не означава, че не става дума за същия тип перформатив.) Като актуално речево събитие изказването указва към ситуацията, в която възниква и която може да промени. Вацов, разбира се, няма предвид единствено употребата на точно това изречение – „Това е истина!“. Той включва разнообразните други форми за настояване, че нещо е истина, като „Истина е, че...“, „Наистина...“ или „Това е истинско (сирене, например)“, като се съсредоточава върху „типичната навикова функция“ на тези изрази, която определя като „примитивно значение“ на перформатива. (пак там, с. 76). Естествено в този жест има идеализация, но тази идеализация е осъществена във всекидневието от самите ни езикови навици; тя не е произведена от Вацов.

И така се оказва, че казването „Това е истина!“ е перформатив, който в същото време скрива перформативността като деконтекстуализира предишно изказване, което обявява за истинно. Перформатив, излизащ в надредна позиция, паразитен мета-перформатив. Чрез деконтекстуализация перформативът деактуализира предишното изказване и го генерализира и обективира, за да го представи като независимо веднъж от време и място, и втори път от субекта на изказването. Вацов внимателно проследява аспектите на дейността по деактуализираща генерализация. Както вече посочих, още в *Опити върху властта и истината* работата на изказването, че нещо е истина, е видяна като работа по деактуализиране (монография 1, с. 198). Тук обаче тази работа, тази актуална работа по деактуализиране, е изследвана внимателно. Деактуализацията може да се разбира като родовото име на процедурите по обективация и генерализация, чрез които работи казването „Това е истина!“ Става дума за акт, който прекъсва връзките, в които е вплетено едно актуално действие. Тези връзки са веднъж връзки с други казани неща, с някакъв поток на речта или на диалога, връзки на молекулярната перформативност; втори път са връзки с контекста на изказването, с конкретна среда, с конкретно място и конкретно време; най-сетне те са връзки с този който говори и този, на когото се говори. Към това трябва да се добави нещо, което Вацов сякаш не акцентира достатъчно, а именно фактът, че се деактуализира двойно – не само по отношение на вече направеното изказване (отбелязано още в по ранната работа върху Тарски и темпоралния обрат в разбирането за истина), но също и по отношение на актуалното изказване (че нещо е истина), което като че ли се скрива зад предишните изказвания, които подема и повтаря. Деактуализацията има няколко аспекта. На първо място има откъсване на фрагмент (*фрагментиране*) от потока на речта. Това води до прекъсване на метафоричния ефект, при който значението още не е установено (*деметафоризация*). Същевременно се прекъсват: (а) отношенията на откъснатия фрагмент с другите знаци в останалата част от речта; (б) връзката с актуалния референтен контекст; (в) свързаността с конкретния субект на изказване и конкретните адресати. Това деиндексикализира тройно изказването, за което се казва, че е истинно. Изразено с понятията на Чарлс Морис, блокират се синтактичните (знак-знак), семантичните (знак-контекст) и прагматичните (подател-знак-получател) отношения, което отговаря на трите нива на *деиндексикализация*, описани от Вацов. Монография 2,

с. 94-114) Разгърнатата аналитика на деактуализацията, която тук представям в съкратен вид, описва примитивното значение на перформатива „Това е истина!“. Той работи, като фрагментира, демегафоризира, деиндексикализира по отношение на други знаци, на външен контекст, на прагматична ситуация.

След като е изяснил примитивното значение на перформатива, във втората и третата част на книгата Вацов се насочва към отношението на така разбраното казване, че нещо е истина, с логиката и с онтологията.

Във втората част, където се обръща към т.нар. „логически истини“ и подема критиката на идеята за чиста аналитичност, философът демонстрира как дори и базови логически положения като тавтологичността $a = a$ почиват върху повторения, които имат по неизбежност материален характер. „Тавтологията в практически смисъл е именно това – банализация на повторението, водеща до забравя на това как и какво точно се повтаря, както и защо.“ (пак там, с. 144) Тук е предложено едно изключително плодотворно неклассическо разбиране за материалност, прокарано през индексичността. Материя и материалност са свързани с индексичността на знака и значението, която индексичност е двойна – пряка (актуалната осезаемост на произнесените звукове или изписаните букви) и косвена (ретенционално удържана предишна индексичност). Тази нишка на материалността е нова за философията на Вацов. Перформативността указва материалните различия, които са съдържание на актуалните артикулации (пак там, с. 145), а самите материални различия едновременно вписват изказването в актуален контекст и заедно с това през възможната си повторимост вписват неактуалното в актуалното, вписват през навика предишни индексичности в настоящата. Такова вписване, самото то актуално и недетерминирано, е събитийно. Материалността при Вацов е призрачна и събитийна. Подобна материалност трудно може да бъде изведена от аналитичната традиция и неслучайно тук книгата се обръща към автори като Хусерл и Дерида. Материалността се появява обаче в много специфичен момент – в момента, когато трябва да се обсъди ролята на миналото (през паметта, през следата) в актуалното протичане. Според по-непластичната перспектива на *Онтология на утвърждаването* действеността на действието не е предзададена от нищо, но това води до привилегировано свързване на актуалното и настоящето и пренебрегване, в някакъв смисъл, на миналото. Перформативът „Това е истина“ предполага да се вземе предвид особената роля на миналото, но това не може да стане по класически начин, без да бъде подпъхната трансценденталистка обяснителна или основаваща рамка. Материалността обаче показва, че може да има съпротивление или сили, които действат срещу други актуални сили, но които сами са свързани с ретенционално удържано значение, чиято актуалност разкрива в някакъв смисъл самото минало като непредзададено, трансформиращо и трансформируемо. В третата част на книгата, която се занимава с онтология на истината, ретенцията на Хусерл е предефинирана ясно в тази насока: тя вече „не е просто репродуктивна спрямо миналото, а пряко – актуално – продуктивна“ (пак там, с. 184). Ре-идентификацията, която ретенцията извършва, избира предишен индексичен фокус, но го избира актуално, непредзададено. Така материалността позволява както да се запази началния постулат за действеността на действието, така и да се вземе предвид ролята на повторението и на паметта. Материалността тогава изглежда, че свързва актуалното настояще (пряката индексичност) с нещо, което надскача както настоящето, така и актуалността, въпреки че не дава условия за възможност и запазва непредзададеността на актуалното взаимодействие. В този пункт философията на Вацов подсказва възможен разговор с неклассическата феноменология на Марк Ришир и неговата идея за „des

temporalisations en présence sans présent assignable“ („овременявания в присъствие без определимо настояще“).

Струва ми се, че материалната събитийност при Вацов следва да се мисли на първо място като силов интензитет (монография 2, с. 138), и едва на второ място по отношение на настояще или минало. Любопитно следствие от това, което Вацов не извлича, е, че такъв силов интензитет показва как в актуалното е вплетено нещо, което не е актуално, което е повторимо преди да бъде повторено в смисъл, че то вече е повторение в себе си. Подобно изказване изисква вероятно известно пояснение. Вацов обяснява втората страна на материалността (или ретенционалното удържане на предишни индексичности) през реално случилите се повторения, за да може да сработи обяснението му през навика и тренинга (пак там, с. 129-133). Тук Вацов следва късния Витгенщайн и Джон Дюи и казва, че в реалните повторения се тренираме и добиваме навици, през които предишните индексичности полепват по думите ни като значение. Това несъмнено е вярно. Но така не може да държи сметка за причината за ефекта, който упражняват самите повторения. Защо повторението работи така, а не другояче, защо оказва този ефект, а не друг? Не може да се отговори на този въпрос, ако оставаме с разбирането за актуалното от *Онтология на утвърждаването*. Ще приведа един по-дълъг цитат от началото на третата част на *Това е истина!*, за да очертая проблема.

Когато казваме за правилата, че „работят“, че са „приложими“, под „приложимост“ на дадено правило имаме предвид очакването, че онова, което правилото сочи „косвено индексично“, винаги може да се актуализира „пряко индексично“. Тук впрочем виждаме как възниква „възможността“ в речта. Когато след многократно практическо повторение даден израз актуално обърне своята индексичност и започне да указва „себе си“, тогава той сякаш косвено и ретенционално (бледо, схематично, несигурно) започва да сочи – да проектира – външна сфера на „възможното си приложение“. (пак там, с. 177)

От тези редове става ясно, че Вацов предлага да мислим първо „многократно практическо повторение“, реално повтаряне отново и отново на едно и също. Но как то би могло да създаде и поддържа идентичността на същото? Ако единствено актуалното е онова, което създава идентичността, то кое пречи всеки път да имаме нова и съвсем различна идентичност, която за нас няма никаква връзка с предишната? Да проследим по-внимателно логиката. Има актуална индексичност, която може отново и отново да подема предишни индексичности (които затова са наречени „косвени“). В своето актуално и реално повторение изразът започва да указва „себе си“, като така се откъсва от конкретните контексти, в които актуално е бил употребяван, и се зарежда с „възможност“, която е набавена като привидност от актуалните употреби, без при това всъщност да има такава възможност, настрана от новите актуални употреби. Тук Вацов подсказва за едно възможно второ разграничение на типове индексичност, което обаче самият той не прокарва. Наред с пряката и косвената индексичност, сега може да се разграничи *контекстуална индексичност*, която сочи към реален (актуален или минал) контекст, от *потенциалностна индексичност*, която функционира, като отваря и указва към собствените си възможности, само след като се е обърнала към себе си. Потенциалностната индексичност, съгласно логиката на цитирания пасаж, идва втора, тя е продукт на реални повторения, през които да може да се появи препращането към себе си. Но самото „себе си“ възниква в повторение, то е „себе си“ само доколкото се повтаря. То е по начало в отношение със себе си, то е повторение на себе си, но по такъв начин, че повторението предшества „себе си“ и – съвсем по деридиански – го прави едновременно възможно и невъзможно. Невъзможно, защото в удвояването на

себе си, което предшества „себе си“, това „себе си“ е осъдено да бъде винаги различно от себе си, да не съвпада със себе си. Или повторението е свързано с различие и оразличаване, повторението е повторение на различието преди да може и за да може да бъде повторение на същото. В контекстуалната индексичност употребеният израз е винаги вече двоен, в призрачната си материалност той се съпротивлява на идентичностите и сигурните форми, в които актуално може да бъде вкаран, като така не позволява на актуалното да съвпадне със себе си.

Още от първата си книга Вацов настоява на това, че има множественост на взаимодействията в актуалността. Същевременно той дълго е настоявал, че действието, актуализацията, перформативът са свързани с актуално утвърждаване и фиксиране на едно положение и на една гледна точка. Това е момент на *позитивност* на перформативните ни актове – непосредствено фиксиране на едно „Така стоят нещата“ и на перспективата към това положение. (монография 1, с. 37) Последната формулировка на тази теза, доколкото ми е известно, е от 2013 г., когато за актуалната употреба се казва, че тя е „актуално безалтернативна“ (публикация 8, с. 566).

Междувременно обаче заниманието с метафората го е отвело до това да признае и изследва ситуации, при които актуалният акт не извършва непосредствено фиксиране и не води до актуална безалтернативност, а тъкмо наопаки – директно се отварят възможности, като се прекъсват фиксираността и самият акт на фиксиране. (публикация 10, с. 22-24; публикация 7). След това развитие в позицията му, твърдение като това, че „Актуалността е интерактивна, множествена“ (монография 2, с. 256) вече има смисъл по-широк и по-различен от предложения в по-ранните книги. Иманентната на актуалността множественост не е ли множественост, вече населила и разподобила и отделните актуални актове, което им позволява наред с индексичното отнасяне към контекст, също да указват към себе си като възможност? Множествеността на отделния акт ще означава, че той е вече *сноп* от микроактове, малки актове, аналогични на малките възприятия на Лайбниц – твърде малки, за да бъдат възприети поотделно, за да бъдат разграничени. Като непрехоримите шумове в звука на една прииждаща вълна, микроактовете образуват снопове, когато се консолидират.

Ако това е така, тогава би имало напрежение между схващането от по-ранните книги, което настоява на фиксирането на една позиция и подсказаното в текстовете за метафората и в *Това е истина!* разбиране за множественост, проникнала самия акт. Струва ми се, че понятието за материалност продуктивно въплъщава това напрежение. Интензивността на материята не е ли самото това напрежение между позитивното фиксиране в актуалността на определена положение и перспективата към него, от една страна, и разнородността, която кара в актуалността дадено положение да не съвпада със себе си, а перспективата към него да е винаги поне двойна, разногледа?

Указването към себе си на потенциалностните индекси няма да следва, а ще предшества и съпътства реалните повторения, като позволява актуално или впоследствие да се види как актуалното няма да е било единно.

Защо тази проблематика се явява през въпроса за паметта и миналото? Защото през проблема за истината е трябвало да бъде мислено нещо, което е несводимо до настояще. И не е случайно, че в третата част на книгата, посветена на онтология на истината, Вацов се отказва от скачването на актуалност и настояще, което е доминирало повечето от предишните му текстове. Тук много по-внимателно той посоча как актуалността „никога не съвпада, а винаги излиза в гръб на настоящето“ (пак там, с. 244), като дефинира дори какви са границите на настоящето, на това, което се разбира под „сега“. С неговите думи: „артикулацията актуално – сега – различава настоящето“ (пак там: 245). Самите граници на „сега“, но също на този,

който говори и т.н., се променят актуално от употреба към употреба, от контекст към контекст, от култура към култура. Актуалното различава. Дали не може да се добави, че това различие, което актуалното внася в настоящето, е различието на актуалността със самата себе си, нейната множественост? Множествеността на актуалността, това, че излиза в гръб на настоящето, не означава ли, че актуалността следва да се мисли като различаване и саморазличаване, разлика? Това би довело до предизвикателно положение: актуалното не съвпада със себе си. Следствията на този важен праг, до който достига – но без да го формулира – Вацов в *Това е истина!* няма да бъдат обсъждани тук. Но те вероятно биха тласнали неговата философия още по-далеч.

В третата част на книгата тези и други важни въпроси са повдигнати, докато положенията от предишните две части, свързани с примитивното значение на перформатива „Това е истина“ и логическите истини са преведени и развити от перспективата на една антиесенциалистка онтологична аксиоматика. Водещата онтологична хипотеза тук е, че началната точка на анализите – нивото на казванията, че нещо е истина – не предполага каквато и да е същностна разлика спрямо нивото на нещата в света. Иманентизмът, който отказът от външни обяснителни рамки предполага, ще настоява, че не става дума за различни нива, защото навсякъде има сили срещу сили, взаимодействия и консолидации. „Можем да допуснем, че начинът, по който се кодифицират значенията на думите в езика, е същият или подобен на начините, по които се кодифицират материалните форми, дори на елементарно ниво.“ (пак там, с. 161) А езиковата артикулация е „просто модалност на взаимната артикулация“, чрез която се прави и стабилизира както собствената ни позиция, така и тази на независещите от нас неща (пак там, с. 165).

След излагането на тази онтологична хипотеза, която му разкрива свързаността между стабилизирането не просто на значения на думите, но и на неща в света, Вацов се обръща тъкмо към начините, по които стабилизираме неща, като им придаваме идентичност, назовавайки ги. Самото назоваване, подобно на именуването, е видно като произвеждащо „ефект на пряка есенциализация“ (пак там, с. 207), то приписва същност на нещото, независима от конкретните актуални взаимодействия, в които то е вплетено. Това е и основата, на която ще стъпят твърденията за истина в своите деактуализиращи актуализации.

Не всяка истина обаче може да бъде поддържана независимо от какъвто и да е контекст, което налага в края на книгата фокусът да падне върху модалностите на индексичността. Вацов разграничава три модалности, които са свързани с три типа истини – фактическите (отнесени към конкретен исторически или скорошен факт), същностни (които се изказват за някаква същност, независимо от конкретното ѝ фактическо проявление) и аксиоматични (общите логически положения). Тази последна част на монографията показва как това, което модалностите модализират е претенцията за обхватност на истината, която претенция е ограничавана пространствено и времево. Защото истините имат „различен тип „вечност“ (пак там, с. 266) и ако при същностните и аксиоматични ние изискваме винаги да се повтаря, че винаги и наистина това е случаят (овечностяване *винаги-винаги*), то при фактическите изискването е винаги да се повтаря, че някога нещо се е случило (овечностяване *винаги – тогава*). Модалностите допълнително разграничават по маркера необходимост-случайност, като най-случайни изглеждат фактическите истини, а най-необходими аксиоматичните. Перспективата на Вацов обаче позволява да се държи сметка за самата поява на необходимостта, която възниква като модализация на случайността: „самата необходимост е модализация на случайността“ (пак там, с. 270). Една модализация, която необходимостта ще направи невидима.

Но кое позволява на Вацов да каже „истината за истината“? Методологически в самото начало на книгата е заявена близост с философията на обикновения език (късен Вейтгенщайн, Доналд Дейвидсън) и неопрагматизма (Ричард Рорти, Стенли Кавел), както и с класическия прагматизъм (Уилям Джеймс, Джон Дюи). Но изследването черпи изключително много и от други области, при това през диалога с други важни български изследователи като Тодор Христов, Кольо Коев и Деян Денов. Заслужава си да се посочат поне някои от подходите, които тези диалози са предоставили на Вацов: анализът на разговори на Харви Сакс, етнометодологията на Харолд Гарфинкъл, феноменологията (при това в класическия ѝ вариант при Хусерл). Но кое от изброените може да покаже как да се каже истината за истината?

„Истината за истината“ – този израз, който е и заглавие на настоящия текст, е свободен цитат, зает от заглавието на една от първите глави в книгата на Вацов. Ето пълното заглавие: „Как се казва истината за „истината“? Даване на пример“ (пак там, с. 54). Самото заглавие заслужава обширен анализ, който тук няма да бъде предложен. Нека бъде все пак отбелязано, че в него не се твърди, че се казва истината за „истината“, нито пък „истината“ за истината, нито истината за истината. В него нищо не се твърди – то не твърди, а задава въпрос, то пита. „Как се казва...?“ Втората част на заглавието, „Даване на пример“ има поне двойна функция. *От една страна*, то звучи като отговор на поставения въпрос. „Как се казва истината за истината? – С даване на примери.“ Това е методологически ход, който казва, че няма една единствена истина за истината, защото няма метапозиция, която да бъде извадена от актуалните протичания. Даването на примери, което Вацов заявено подема от късния Витгенщайн (пак там, с. 58), е практически ход в интерактивно взаимодействие, който се опитва да насочи в определена насока взаимодействието, като преразпредели позициите в актуалната ситуация, стабилизира някои и дестабилизира други. Разликата от обичайното настояване на истинността на собствената теория е в това, че с такъв ход се подчертава отвореността на играта, подчертава се множествеността на актуално взаимодействащите сили. Ход, подпътен от начина, по който Вацов избира да завърши книгата си – с два финала, един затворен, писан от него, и един отворен, писан от Тодор Христов. Във втория финал коментарите и въпросите, които Христов отправя към книгата, сериозни и вдъхновяващи, са оставени неотговорени – играта продължава, множествеността на актуалните взаимодействия трансформира разпределението на силите и тази възможност не само е отчетена в самата книга, но самото ѝ взимане предвид конституира основата за тази философия на истината, поради което вторият, отворен финал парадоксално потвърждава основните тези и уместността на избраната методология тъкмо доколкото измисля контрапримери и критики. „Последен ход няма, защото актуалността се мести „зад гърба на“ обективациите.“ (пак там, с. 59) *От друга страна*, „Даване на пример“ във втората част на заглавието може да се чете и не като отговор на въпроса за това как се казва истината за „истината“, а като даване на пример за самия въпрос, един пример сред много възможни за такова питане, за неговата форма. Този прочит би поставил ударението върху факта, че примерът прониква в самия въпрос – философският въпрос не може да бъде зададен, ако той вече не е мислен през конкретни примери, вплетен в определени контексти, актуално задействан. Самият въпрос за истината, и за истината за „истината“ вече препраща към нещо, което се случва „днес“. Например, проблемът с онова, което се нарича „пост-истина“ и което не е адресирано директно в книгата.

Разбира се, самото заглавие на тази глава (но и на много други) вече дава пример, то е, така да се каже, образцово. Именно през такива ходове, които се изразяват както на нивото на казаното, така и на нивото на начина на казване, *Това е истина!* дава

пример за едно внимателно рефлексивно писане със съзнание за предизвикателството пред собствената позиция на изследователя. И дори самата тази рефлексивност е тематизирана. Вацов заема собственото си методологически употребено понятие за рефлексивност от Кольо Коев и етнометодологията, като подчертава, че става дума за практическа рефлексивност на обективациите, при която кръгът на рефлексията е поддържан отворен в две насоки: по отношение на взаимодействието с други актуални сили; по отношение на напрежението между миналото, утаено в навици, и настоящето с оглед на преките взаимодействия. С оглед на набелязаните по-горе проблематизации на подемането на миналото, съм склонен да чета втората насока на отваряне на рефлексивния кръг като насоката, свързана с множествеността на актуалното действие, което не съвпада със себе си.

Дори от това бързо, грубо и опростяващо представяне на основните ходове на *Това е истина!* би трябвало да се вижда как тук целият арсенал от предишните трудове на философа е впрегнат, за да се промислят истината и казването, че нещо е истина. И това е позволило определени положения в неговата философия да достигнат определен праг, отвъд който все още не е ясно какво стои.

В началото на книгата се споменава, че работата върху истината е започнала с план да бъде включена в труд с още две части, занимаващи се с казването „Аз знам“ и с въпроса за доказателството (пак там, с. 72-73). Текстът за доказателството не е написан, но още през 2013 г. Вацов публикува изследването си върху перформатива „Аз знам“ (публикация 9), който той вижда като декларация. Изглежда, че перформативите „Това е истина“ и „Знам“ образуват феноменологически тип корелация, като първият ни отнася към състоянието на нещата, към предметния полюс, а вторият ни връща към азовия полюс и питането дали знаем как стоят нещата. Задачата, която занимаването с истината е поставило обаче, се е оказала по-обемна, според признанието на самия Вацов (монография 2, с. 73). Тя изглежда е била не само по-обемна, а и отвеждаща в непредсказуеми насоки. Сред откритията на книгата има и такива, които сякаш са били напълно непредвидими – открития не на решения, а на въпроси, част от които може би дори още не са формулирани добре. Бързият поглед към работата на българския философ помогна да се открият като фокусиращи ядра в мисълта му последователно актуалното утвърждаване, интерактивността, властта, перформативът, метафората, истината. Но най-скорошната спирка, истината, не предполага връщане назад (примерно към перформативния характер на доказателството), а движение към една нова времева онтология, към отношението между продуктивно и репродуктивно, към развиване на въпроса за множествеността на актуалното, към проблема за отношението между енергетическите схващания от предишните работи и загадъчната материалност от новата.

Набързо скицирания тук философски път на кандидата би трябвало ясно да е показал, че става дума за оригинален философски проект, релевантен за социалните и хуманитарните науки, мащабен и внимателно разработван в отделните си части. Подобен тип сериозно, истинско мислене, което не се задоволява с усреднените академични варианти на история на философията, нито с бягството към социологически и културологически релативизации на собствено философска проблематика, е рядкост и несъмнено институцията, в която мислител от такъв ранг работи, е единствено обогатена от неговото присъствие и работа.

Приложената справка за приносите отразява коректно философските и научни достижения на кандидата.

Въз основа на изложеното по-горе убедено препоръчвам на членовете на научното жури на доц. Димитър Вацов да бъде присъдена академичната длъжност „професор“!

доц. д-р Дарин В. Тенев

24.09.2017 г.
София